

LIETUVOS KONKURENCINGUMAS STATISTIKOS VEIDRODYJE

Prof. habil. dr. Rimantas Rudzkis
Matematikos ir informatikos institutas
Tel. (8 5) 210 9347
El. p. rudzkis@ktl.mii.lt

Dokt. Jekaterina Rojaka
Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto
Kiekybinių metodų ir modeliavimo katedra
Tel. (8 5) 236 6277
El. p. jrojaka@gmail.com

Straipsnio tikslas – apžvelgti pagrindinius šalies konkurencingumo įvertinimą lemiančius statistinius rodiklius ir nustatyti Lietuvos pažangą konkurencingumo didinimo srityje. Straipsnyje analizuojamos skirtingos konkurencingumo vertinimo metodikos, aptariama padėtis Lietuvoje bei įvardijamos šalies konkurencingumo perspektyvos, atsižvelgiant į ūkio raidos aktualijas.

ĮVADAS

Šalies konkurencingumas yra vienas svarbiausių sėkmingos ūkio raidos sudedamųjų dalių. Aukštas jo lygis rodo, kad šalis sugeba siekti sparčių ūkio augimo tempų ir juos išlaikyti, užtikrindama aukštus gyvenimo standartus ir kartu sėkmingai konkuruodama tarptautinėje rinkoje.

Dažniausiai ūkio konkurencingumo sąvoka yra siejama su šalies patrauklumu tiesioginėms užsienio investicijoms, eksporto galimybėmis užsienio rinkose ir mokesčių tarifais. Tačiau šalies konkurencingumas yra itin plati sąvoka, apimanti daugybę skirtingų rodiklių – nuo bendros ekonomikos augimo tempų, infrastruktūros kokybės ir pakankamumo iki teismų sistemos efektyvumo bei procedūrų, reikalingų verslui pradėti, skaičiaus.

Konkurencingumui vertinti yra atliekami įvairūs nacionaliniai ir tarptautiniai lyginamieji tyrimai. Pastaruosius rengia tiek tarptautinės organizacijos (Europos Komisija, Pasaulio bankas, Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas, Pasaulio ekonomikos forumas), tiek ir privačios bendrovės, verslo konsultacinės įmonės ir įstaigos (pavyzdžiui, *Economist Intelligence Unit*, Harvardo universitetas ir pan.). Tarptautinių institucijų atliekami konkurencingumo tyrimai yra grindžiami tiek oficialiaisiais nacionaliniais statistiniais duomenimis, tiek ir per ribotos apimties tikslines apklausas gautais rodikliais.

Lietuvos konkurencingumo vertinimai didele dalimi remiasi Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės teikiama statistine informacija.

ISTORINĖ KONKURENCINGUMO SĄVOKOS RAIDA

Išmatuoti šalies konkurencingumą bei nustatyti jį lemiančius veiksnius buvo bandoma jau XVI amžiuje. Tiesa, tų laikų konkurencingumo sąvokos gerokai skyrėsi nuo dabartinių.

Iš pradžių šalies konkurencingumas buvo grindžiamas prekybos apimtimi ir jos ekonomine nauda, t. y. konkurencingomis buvo laikomos tos valstybės, kurių eksportas viršijo importą. Vėliau konkurencingumą imta vertinti pagal produkcijos gamybos sąnaudų dydį – mažesnės gamybos sąnaudos buvo laikomos absoliutaus ir santykinio pranašumo garantu tarptautinėje rinkoje. Taigi ankstesnėje konkurencingumo teorijoje jis buvo siejamas su pigiais gamtos ištekliais ir mažomis gamybos sąnaudomis. Tačiau šiuolaikiniame pasaulyje padėtis pasikeitė iš esmės – vis daugiau dėmesio yra skiriama žinių ekonomikai, gebėjimui diegti inovacijas, naujiems įgūdžiams ir pan. Nenuostabu, kad aukščiausias vietas pasaulio šalių konkurencingumo ir verslo sąlygų reitinguose užima mažai gamtinių išteklių turinčios ir gana „brangios“ Šiaurės Europos valstybės.

Konkurencingumo sąvoką gerokai išplėtė Harvardo verslo mokyklos profesorius M. Porteris. Pasak jo, šalies konkurencingumas – tai jos gebėjimas sukurti tokią aplinką, kuri leistų įmonėms tobulėti ir diegti naujoves greičiau negu užsienio konkurentai. M. Porterio suformuluota doktrina atskleidžia sisteminių ir kompleksinį požiūrį į konkurencingumą. Jo nuomone, neįmanoma įvertinti šalies ekonominės sėkmės, remiantis vien atskirų jos dalių analize, kadangi konkurencingumą apibūdinantys rodikliai kartais prieštarauja vienas kitam.

Vėliau M. Porterio idėjų šalininkai dar labiau išplėtė konkurencingumo sąvoką, akcentuodami ryšį tarp šalies ekonominės sėkmės rodiklių ir socialinės gerovės. Pavyzdžiui, J. Fagerbergas konkurencingumą traktavo kaip „šalies galimybę užtikrinti savo piliečiams aukštą gyvenimo lygį, palyginti su kitų šalių piliečiais“ (Reiljan et al, 2000). Dollaras ir Wolffas šalies konkurencingumo sąvoką siejo su valstybės sėkme tarptautinėje rinkoje, technologijų lygiu, produkcijos kokybe ir gebėjimu išlaikyti aukštą pelningumą bei darbo užmokestį (Dollar et al 1993, p. 3). Kiti ekonomistai labiau pabrėždavo patrauklumą tiesioginėms užsienio investicijoms ir eksporto plėtrą. Pavyzdžiui, Traboldo nuomone, šalies konkurencingumas yra matuojamas dviem dalykais: „gebėjimu parduoti“ ir „gebėjimu pritraukti“ (Trabold 1995, p. 182).

Tiesa, keli ekonomistai gana skeptiškai vertino bandymus išmatuoti konkurencingumą. Antai P. Krugmanas savo straipsnyje įtakingame žurnale „Foreign Affairs“ (liet. „Užsienio reikalai“) suabejojo konkurencingumo ir pasaulio šalių ekonominės konkurencijos koncepcijos pagrįstumu. Krugmanas teigia, kad empirinė analizė nepatvirtina nuogaštavimų dėl nacionalinio konkurencingumo, o pats konkurencingumo skaičiavimas yra „iš piršto laužtas“. Mėginimus tapatinti šalių konkurencingumą su užsienio prekybos plėtra žymusis JAV ekonomistas pavadino „ne tik klaidingu, sąlygojančiu netinkamas ekonominės politikos priemones, bet ir pavojingu tarptautiniams šalių santykiams“ (Krugman 1994, p. 29–32). Straipsnis sulaukė didelio ekspertų dėmesio ir paskatino tolesnius konkurencingumo tyrimus ir pačios konkurencingumo sąvokos tikslinimą. Jau po kelių mėnesių konkurencingumo teorijos šalininkai davė atkirtį Krugmano kritikai. Tame pačiame žurnale prof. S. Cohenas išspausdino naują konkurencingumo sąvokos apibrėžimą. Pagal S. Coheną, „valstybės

konkurencingumas atspindi šalies gebėjimą, esant laisvoms ir sąžiningoms konkurencijos sąlygoms, gaminti prekes ir teikti paslaugas, atitinkančias tarptautinių rinkų reikalavimus, ir tuo pačiu metu didinti realias savo piliečių pajamas“. Be to, autorius pabrėžė, kad nacionaliniu lygmeniu konkurencingumas yra grindžiamas išskirtiniu produktyvumu bei gebėjimu sutelkti dėmesį į aukštą pridėtinę vertę kuriančias ir našias ekonominės veiklos rūšis, kurios užtikrintų aukštą realaus darbo užmokesčio lygį.

Panašią konkurencingumo sąvoką pateikė ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO): konkurencingumas – tai „įmonių, šakų, regionų, tautų ar viršvalstybinių regionų gebėjimas generuoti palyginti aukštą gamybos veiksmų pajamų ir užimtumo lygį, konkuruojant tarptautinėje rinkoje“¹. Tiek S. Coheno, tiek EBPO ekspertų konkurencingumo apibrėžimuose išskirtini keli pamatiniai elementai: aktyvus dalyvavimas tarptautinėje rinkoje, šalies atvirumas, pajamų bei užimtumo augimas, aukštas ir didėjantis darbo našumas.

Taigi, konkretizavę konkurencingumo sąvoką, toliau panagrinėsime jo atskirus komponentus ir apžvelgsime su jais susijusią Statistikos departamento teikiamą statistinę informaciją.

LIETUVOS KONKURENCINGUMO STATISTINIS ATSPINDYS

Statistikos departamentas, dalyvaudamas valstybės ilgalaikės raidos strategijos įgyvendinimo stebėsenos programoje, teikia šalies ūkio konkurencingumo sėkmės rodiklius. Šis rodiklių rinkinys nusako šalies konkurencingumo raidą 2000–2008 m. Iš žemiau pateiktos lentelės matyti, kad dauguma rodiklių gerėjo beveik visą apžvelgiamą laikotarpį.

¹ OECD, *Industrial Competitiveness*. Paris: OECD. 1996. P. 13.

1 lentelė. Lietuvos konkurencingumo veiksniai ir jų kaita 2001–2009 m.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Statistikos departamento duomenys								
Darbo našumas (1) – pridėtinė vertė, sukurta per vieną faktiškai dirbtą žmogaus valandą, litais to meto kainomis	17,5	18,4	20,0	22,0	23,8	27,1	30,6	34,5
Šalies ūkio darbuotojų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis litais	982,3	1013,9	1072,6	1149,3	1276,2	1495,7	1802,4	2174,0 ³⁾
Tiesioginės užsienio investicijos, palyginti su BVP, proc.	21,9	25,3	24,1	25,8	33,2	34,9	36,2 ²⁾	28,2 ³⁾
Užimtumo lygis (15–64 metų amžiaus gyv.) – užimtųjų ir tiriamojo amžiaus gyventojų santykis, proc.	57,5	59,9	61,1	61,2	62,6	63,6	64,9	64,3

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Verslo įmonių lėšų MTEP dalis bendrosiose išlaidose, proc.	37,1	27,9	16,7	19,9	20,8	26,2	24,5	
Valdžios lėšų MTEP dalis bendrosiose išlaidose, proc.	56,3	65,1	64,6	63,1	62,7	53,6	47,9	
Tyrėjų skaičius, tenkantis tūkstančiui darbo jėgos	6,2	5,8	6,4	7,2	7,4	7,6	8,35	
Verslumo lygis (1) – įmonių skaičius tūkstančiui gyventojų ¹⁾	16	16	16	17	17	18	19	20
Verslumo lygis (2) – fizinių asmenų, užsiimančių individualia veikla, įskaitant asmenis, dirbančius pagal verslo liudijimus, skaičius tūkstančiui gyventojų ¹⁾			13	16	21	24	34	36
Galutinės energijos intensyvumas, tne/mln. litų BVP	79,4	77,2	72,0	69,8	67,5	66,4	64,1 ³⁾	
Užimtųjų žemės ūkyje dalis, palyginti su bendru užimtųjų skaičiumi, proc.	17,2	17,8	17,8	15,8	14	12,4	10,4	7,9
Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, metais	71,8	71,9	72,2	72,1	71,3	71,1	70,9	71,9
Kūdikių mirtingumas, tūkstančiui gyvų gimusių vaikų	7,8	7,9	6,8	7,9	6,9	6,8	5,9	
Transporto, sandėliavimo ir ryšių dalis bendros pridėtinės vertės struktūroje, proc.	12,3	13,4	13,4	12,7	12,7	12,7	13,0 ²⁾	12,7 ³⁾
Transporto paslaugų eksportas, palyginti su BVP, proc.	4,4	4,6	5	6	6,1	6,4	6,0 ²⁾	6,1 ³⁾
Šiltnamio dujų kiekis, išmestas į atmosferą, tūkst. t CO ₂ ekvivalentu / mln. Lt BVP	0,416	0,396	0,366	0,344	0,313	0,276	0,252	
Susidarantis gamybinių atliekų kiekis tūkst. t / mln. Lt BVP	63,1	74,6	71,5	67,8	60,4	53,3	50,1 ³⁾	
Prekių ir paslaugų eksportas, palyginti su BVP, proc.	49,8	52,7	51,2	52,1	57,5	59,1	54,4 ²⁾	45,9 ³⁾
Kasybos ir karjerų eksploatavimo; apdirbamosios gamybos ne Lietuvos rinkai parduotos produkcijos, išskyrus rafinuotus naftos produktus, dalis visoje produkcijoje, proc.	55,6	54,9	54,3	53,7	52,6	51,2	52,4	53,5
Eurostato duomenys								
Bendrasis vidaus produktas, tenkantis vienam gyventojui, perkamosios galios standartais	8200	9000	10200	10900	11900	13100	14800	15200 ³⁾
Santykiniai kainų lygiai, ES 27 = 100. Santykiniai kainų lygiai yra perkamosios galios paritetų (PGP) santykiai su rinkos oficialiais nacionalinių valiutų santykiais. Santykis rodo šalies kainų lygį, palyginti su ES 27 vidurkiu (ES 27 = 100)	54,1	54,2	52,3	53,5	54,8	57,1	59,6	66,8
Suderinto VKI pokyčiai, proc.	1,6	0,3	-1,1	1,2	2,7	3,8	5,8	11,1
Mokymosi visą gyvenimą lygis – 25–64 metų amžiaus asmenų, kurie mokėsi per pastarąsias 4 savaites, dalis proc.	3,5	3	3,8	5,9	6	4,9	5,3	4,9
Išlaidų mokslo tiriamajai veiklai dalis, palyginti su BVP, proc.	0,67	0,66	0,67	0,75	0,75	0,79	0,82	
Pateiktų paraiškų Europos patentų (EPO) biurui skaičius 1 mln. gyventojų	0,9	0,77	3,81	4,00	2,61	3,25 ³⁾		
Pateiktų paraiškų Jungtinių Amerikos Valstijų patentų ir prekių ženklų (USPTO) tarnybai skaičius 1 mln. gyventojų	0,67	2,32	3,46 ³⁾					
Plačiajuosčio ryšio interneto skvarba šimtui gyventojų				2,5	5,0	8,4	12,7	16,1
Aukštųjų technologijų produkcijos eksportas, palyginti su visu eksportu, proc.	2,9	2,4	3,0	2,7	3,2	4,7		

¹⁾ Laikotarpio pradžioje.

²⁾ Negalutiniai duomenys.

³⁾ Išankstiniai duomenys.

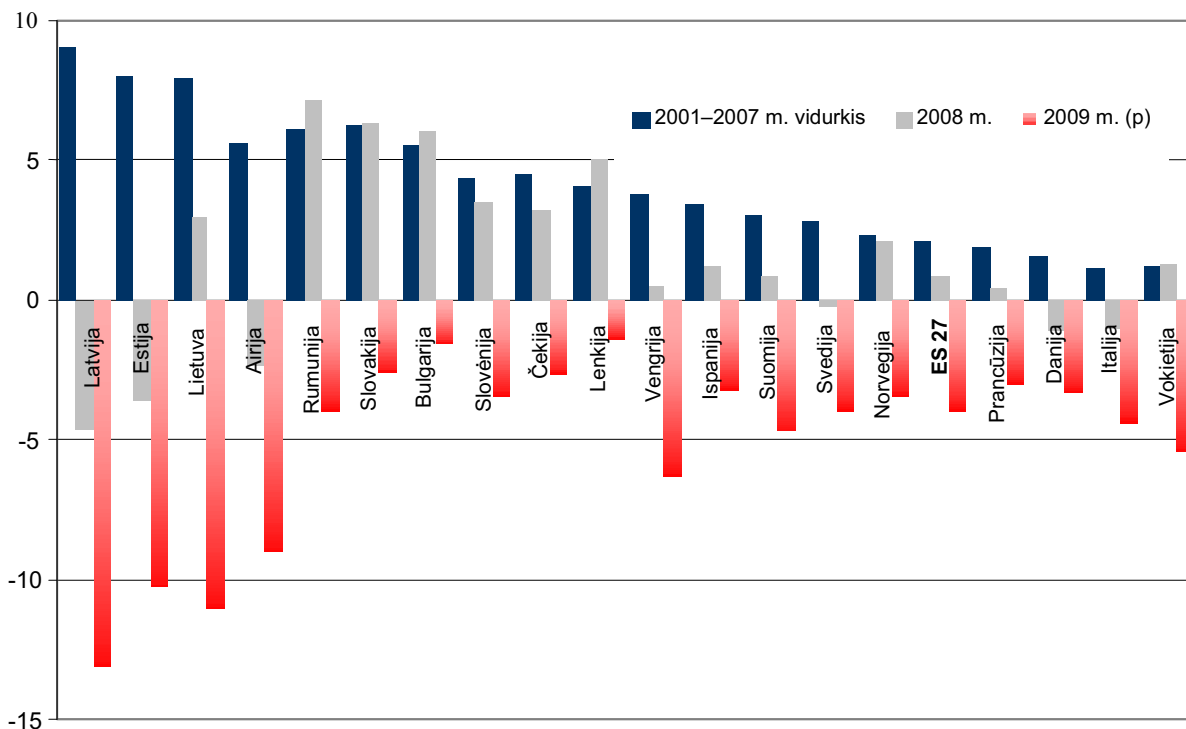
Lietuvos Statistikos departamentas taip pat teikia *konkurencingos ekonomikos prioriteto* rodiklius, kurių rinkinį pagal nusakomas sritis galima suskaidyti į kelis stambesnius blokus:

1. Makroekonomika
2. Regioninė šalies plėtra
3. Žemės ūkis
4. Turizmas
5. Energetika
6. Transportas ir logistika
7. Infrastruktūra
8. Informacinės technologijos ir komunikacijos.

Toliau šiame skyriuje aptarsime pagrindinių statistinių rodiklių, į kuriuos ypač atsižvelgiama paplitusiuose šalių konkurencingumo vertinimo tyrimuose, pastarojo meto pokyčius. Pagal ekonomikos augimo tempus Lietuva buvo įsitvirtinusi tarp ES lyderių, jos ūkio plėtros sparta keletą metų gerokai viršijo ES vidurkį. Tačiau 2007 m. pabaigoje prasidėjusi pasaulio finansų krizė pakoregavo ir realios ekonomikos raidą. Net septyniuose ES valstybėse augimo tempai pernai buvo neigiami, ir Europos Komisija prognozuoja, kad šiemet beveik visų ES šalių (išskyrus Kiprą) ekonomikos susitrauks. Regis, Lietuva su kitomis Baltijos šalimis ir vėl atgaus ES lyderių poziciją – tik, deja, sparčiausio realaus BVP kritimo tempo kategorijoje (žr. 1 pav.).

Vertinant šalies ūkio konkurencingumą, itin svarbus vaidmuo tenka struktūrinių pokyčių analizei. Lietuvos ūkio struktūra pernai gerokai skyrėsi nuo ES (žr. 2 pav.). Labiausiai atitrūkęs žemės ūkis, kurio lyginamoji dalis Lietuvos BVP yra 2,6 karto didesnė nei ES 27. Dėl tranzitui palankios geografinės padėties mūsų šalies ekonomikoje itin svarbią vietą užima transporto ir sandėliavimo veikla, kurios sukuriama pridėtinės vertės didžioji dalis tenka tarptautiniams pervežimams (vos ne vienintelė sėkmingai eksportuojama paslauga). Beje, iš Statistikos departamento teikiamų 65 konkurencingos ekonomikos prioriteto rodiklių net 7 apibūdina transporto infrastruktūros būklę (žr. 2 lentelę). Apie pusantro karto reikšmingesni negu vidutiniškai ES buvo į vidaus vartojimą nukreipti sektoriai – statyba, prekyba, elektros ir vandens tiekimas. Išaugusi pirmųjų dviejų veiklų svarba sietina su pastaraisiais metais stebimu ekonomikos perkaitimu ir turėtų pastebimai sumažėti jau artimiausioje ateityje. Priešingame rikiuotės gale yra viešbučių ir restoranų veikla, kurios dalis Lietuvos BVP yra 2,5 karto mažesnė už atitinkamą ES rodiklį dėl menkai išvystytos turizmo infrastruktūros. Nepaisant pastarojo meto skolinimosi bumo, finansinio tarpininkavimo sektoriaus lyginamoji dalis irgi dar menkoka.

1 pav. Metiniai realaus BVP pokyčiai, proc.

(p) – prognozė.

Šaltiniai: Eurostatas, Europos Komisija.

2 lentelė. Pagrindiniai Lietuvos konkurencingos ekonomikos prioriteto rodikliai transporto srityje ir jų kaita 2000–2009 m.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Krovinių vežimai, tonkilometrai/vienam gyventojui per metus	5758	13971	7313	8108	8212	9601	9931	10576	10634 ¹⁾
Keleivių vežimai, keleivių kilometrai/vienam gyventojui per metus	1107	1118	1174	1163	1448	1555	1604	1683	1897 ¹⁾
Krovos apimtys Klaipėdos valstybiniame jūrų uoste ir Butingės terminale, mln. tonų	22,7	22,4	25,8	31,9	27,5	27,9	29,5	31,9	39,0
Konteinerių krova Klaipėdos valstybiniame jūrų uoste, tūkst. TEU	40	51,7	71,6	118,4	174,2	214,3	231,6	321,4	
Krovinių apyvartos santykis, palyginti su BVP ¹⁾²⁾	100,0	89,9	107,6	109,2	106,2	116,8	118,5	121,5	
Valstybinės reikšmės keliai su patobulinta danga (palyginti su visu valstybinės reikšmės kelių ilgiu, proc.)	56,7	56,7	57,5	58,7	59,4	60,5	60,8	62,1	
Lengvųjų automobilių skaičius metų pabaigoje (vnt./tūkstančiui gyventojų)	336	326	341	365	384	428	470	472	499
Bendroji pridėtinė vertė, sukurta transporto, sandėliavimo ir ryšių sektoriuje (I), to meto kainomis, mln. Lt	4972,2	5333,3	6188,5	6810,4	7181,5	8265,3	9511,7	11435,0 ¹⁾	12732,8 ¹⁾

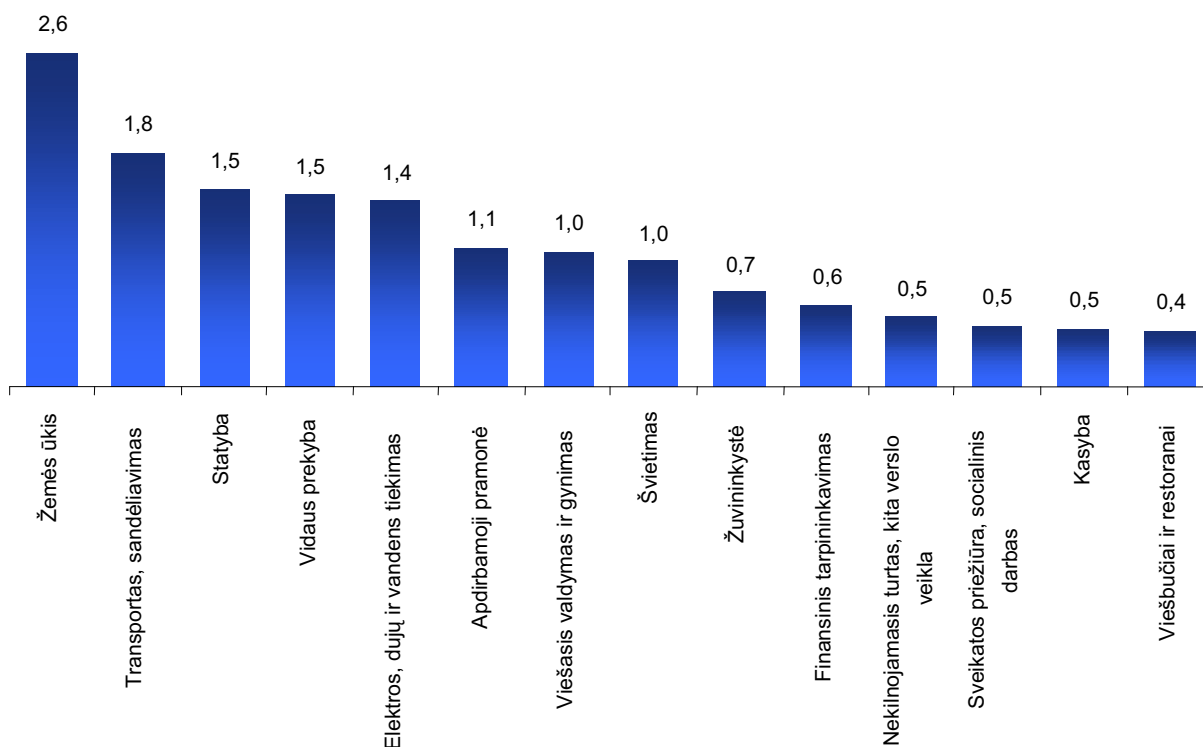
¹⁾ Išankstiniai duomenys.

²⁾ Negalutiniai duomenys.

Šaltinis: Statistikos departamentas.

Prekių gamybos indėlis į mūsų šalies ūkį išlieka svarus, tai rodo kiek didesnė už ES vidurkį apdirbamosios pramonės lyginamoji dalis BVP struktūroje. Dešimtmečio pradžioje šio sektoriaus reikšmė Lietuvoje, kitaip nei daugelyje ES šalių, didėjo, tačiau pernelyg sparčiai augant vidaus vartojimui, apdirbamoji pramonė per paskutinius trejus metus užleido

užkariautas pozicijas kitai, į vietas rinką labiau orientuotai, veiklai. Pernai apdirbamojoje pramonėje buvo sukurta 18,6 proc. visos pridėtinės vertės – mažiausias rezultatas nuo „križinių“ 1998-ųjų, be to, sektorius prarado ir svarbiausio darbdavio ūkyje vardą, pirmąją vietą atidavęs vidaus prekybai.

2 pav. Ekonominės veiklos rūšims tenkančių dalių Lietuvos ir ES BVP struktūrose santykis 2008 m.

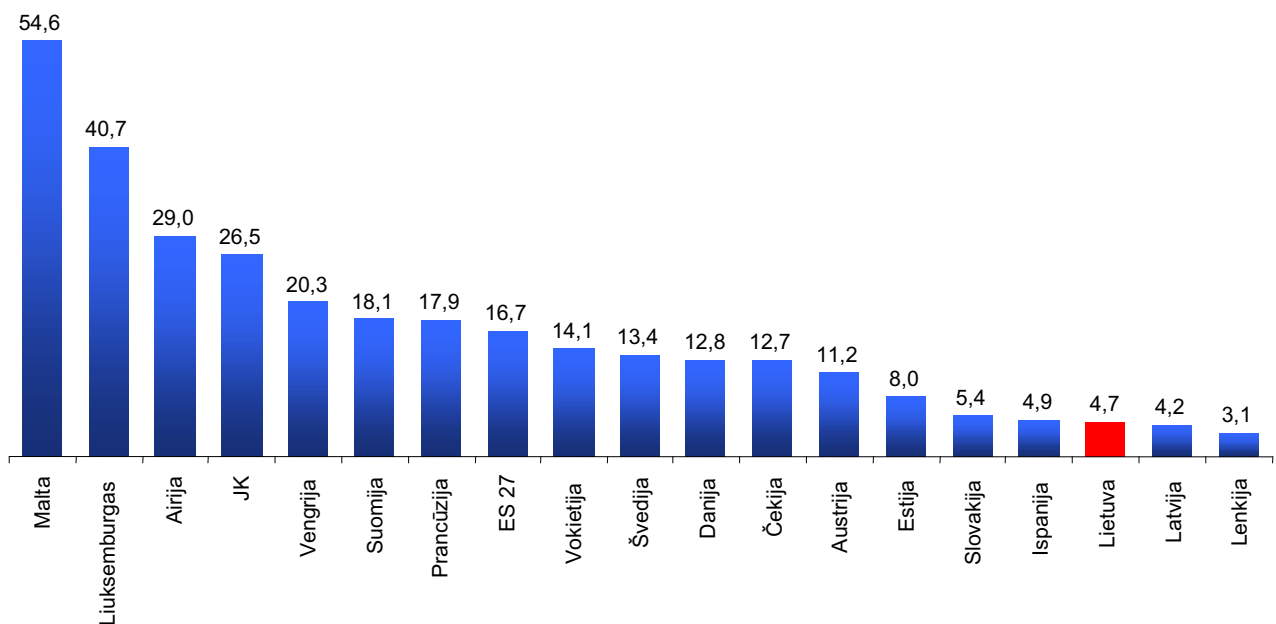
Šaltiniai: Statistikos departamentas, Eurostatas.

Kaip ir daugelyje kitų ES šalių, Lietuvoje apdirbamoji pramonė užtikrina didžiąją dalį prekių eksporto (daugiau kaip 60 proc. jos pagamintos produkcijos išvežama į užsienį). Tačiau šiame sektoriuje darbo našumas išlieka menkas: vienas darbuotojas sukuria keturis penkis kartus mažiau pridėtinės vertės nei šiaurės šalyse. Tokio atotrūkio priežastys – senstelėjusios gamybos priemonės daugelyje įmonių, neišvystyti prekių ženklai, aukštos kvalifikacijos darbuotojų trūkumas bei menka aukštų ir vidutiniškai aukštų technologijų dalis pramonėje. Aukštųjų technologijų dalis nuo 2004 iki 2007 m. netgi sumažėjo visu procentiniu punktu ir tesudarė 3,3 proc. Palyginimui, eurozonos vidurkis yra beveik keturis kartus didesnis. Lietuvoje akivaizdžiai dominuoja žemų ir vidutiniškai žemų technologijų pramonė, kurioje sukuriami trys ketvirtadaliai visos pagamintos produkcijos. Tokia pramonės struktūra atsispindi ir nepalankioje eksporto struktūroje (žr. 3 pav.). Tai neleidžia daryti optimistinių pramonės plėtros prognozių, nes žemų technologijų verslo sritys neužtikrina greitos realios konvergencijos. Be to, artimiausioje ateityje yra sunku tikėtis tam tikro proveržio šioje srityje ir dėl praėjusiais metais smukusio pramonės materialinių investicijų lygio – palyginti su 2007 m. jų apimtis sumenko beveik dešimtadaliu (palyginamosiomis kainomis – apie 15 proc.). Savo ruožtu kitos ES šalys skiria daug dėmesio

ilgalaikėms investicijoms ir įgyvendina antikrizines priemones joms skatinti, sparčiai modernizuoja gamybą Azijos įmonės. Todėl tikėtina, kad Lietuvos pramonės konkurencingumas užsienio rinkose gali dar labiau nuslopti.

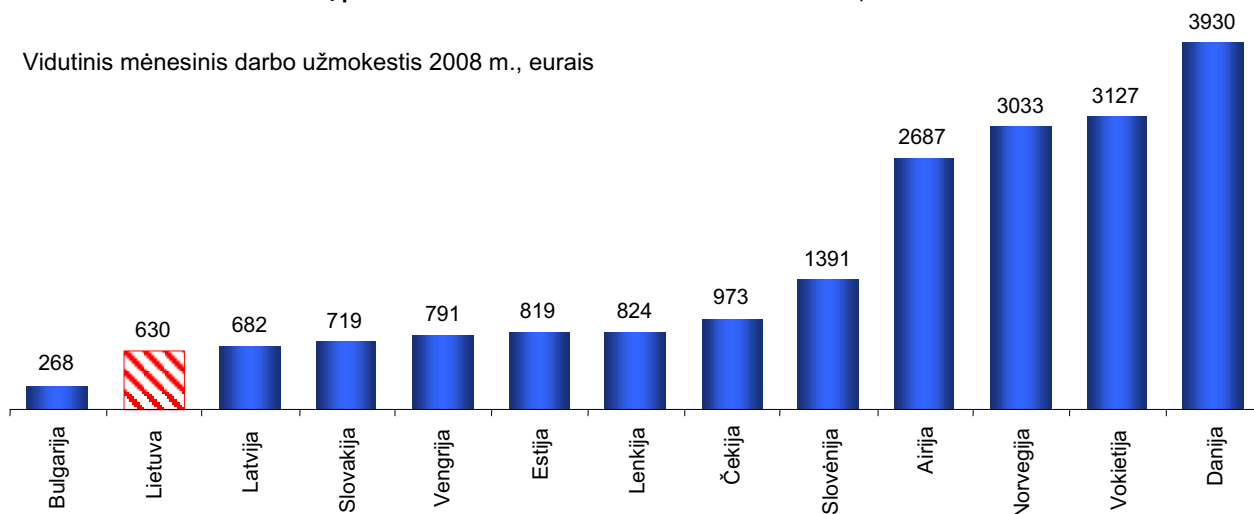
Ekonomikoje vyraujant žemoms ir vidutiniškai žemoms technologijoms ir stokojant investicijų į gamybos modernizavimą, Lietuvos įmonių produktyvumo lygis tiek pramonėje, tiek ir visame ūkyje jau kurį laiką augo lėčiau už darbo užmokestį. Viena iš pagrindinių darbo užmokesčio spurto priežasčių buvo įstojus į ES staigiai sumažėjęs laisvos darbo jėgos skaičius. Lietuvoje nedarbas krito sparčiausiai ES ne tik dėl platesnių įsidarbinimo galimybių ir naujų darbo vietų kūrimo, bet ir dėl įsibėgėjusios emigracijos. Paskutinius dvejus metus atlyginimai vidutiniškai didėjo kasmet mažiausiai penktadaliu, nuo 2003 m. vidutinis darbo užmokestis išaugo daugiau nei dvigubai. Tačiau ES šalių kontekste darbo sąnaudos Lietuvoje visgi išliko vienos mažiausių (apie 5–6 kartus mažesnės nei Danijoje arba Vokietijoje). Ekonominio sunkmečio laikotarpiu nedarbo lygis grįžo į dviženklę zoną, o atlyginimų kreivė ėmė leistis. Akivaizdu, kad tiek darbo sąnaudų, tiek ir laisvos darbo jėgos atžvilgiu Lietuvos rinka artimiausioje ateityje vėl bus pakankamai konkurencinga, bet veikiausiai išliks aukščiausios kvalifikacijos specialistų stygius.

3 pav. Aukštųjų technologijų pramonės produkcijos dalis bendrame eksporte 2007 m., proc.

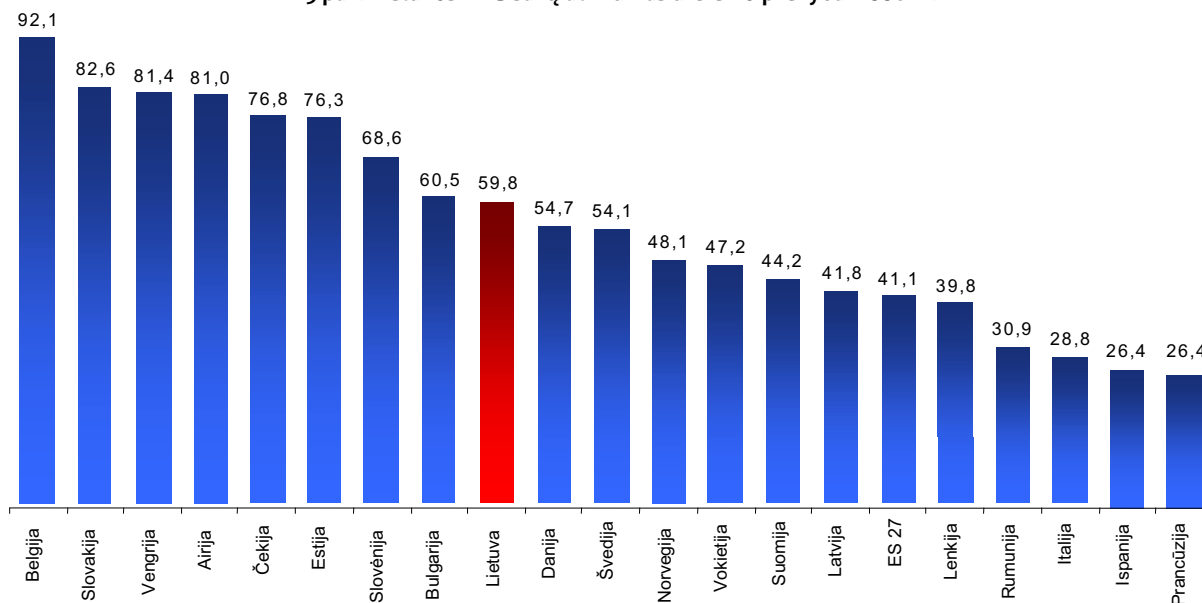
Šaltinis: Eurostatas.

4 pav. Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis 2008 m., eurai

Šaltiniai: šalių statistikos tarnybos.

5 pav. Lietuvos ir ES šalių atvirumas užsienio prekybai 2008 m.

Šaltinis: Eurostatas.

Lietuva yra atvira užsienio prekybai šalis, jos eksporto dalis BVP nuo 2001 m. išaugo penktadaliu – iki beveik 60 proc. Palyginti su Lenkija arba Latvija, Lietuva, kaip šalis eksportuojanti, tarytum yra gerokai aktyvesnė. Tačiau jos eksporto dalis BVP struktūroje yra menkesnė nei Estijos, Čekijos arba Vengrijos, sugebėjusių pritraukti stambių užsienio investuotojų. Nuo Slovakijos Lietuva pagal eksporto intensyvumą atsilieka beveik pusantrą kartą. Jei valstybes lygintume ne pagal eksporto apyvartą, bet pagal eksportuotą pridėtinę vertę (deja, tokie duomenys neskelbiami), mūsų šalies santykiniai rodikliai būtų dar prastesni. Juk negalime pasidžiaugti Lietuvos eksporto kokybe: aukštosios technologijos sudaro nepilnus 5 proc. viso eksporto Lietuvoje – 3,5 karto mažiau nei vidutiniškai ES. Tuo tarpu Estijoje ši dalis siekia beveik

8 proc., o Vengrijoje daugiau nei penktadalis visos eksportuojamos produkcijos priskiriamas aukštosioms technologijoms. Be to, apie ketvirtadalį mūsų šalies prekių eksporto įplaukų pernai gauta už mineralinių kurų, kurio apyvartos „liūto dalį“ sudarė importuotos žaliavos sąnaudos.

Prasidėjus pasaulio ūkio recesijai, daugumos šalių vidaus vartojimas pastebimai sumenko, išaugo konkurencija užsienio rinkose ir Lietuvos eksportuotojų galimybės smarkiai pablogėjo. Taigi artimiausioje ateityje Lietuvos eksporto apimtis veikiausiai gerokai smuks, ką rodo ir š. m. sausio–gegužės mėn. duomenys. Vienintelė paguoda, kad išsekus bankų paskolų srautui importas sumažės dar labiau, taigi užsienio prekybos balansas pagerės.

ŠALIES KONKURENCINGUMAS IR INVESTICIJOS

Išskirtinis dėmesys vertinant šalies konkurencingumą yra skiriamas investiciniams procesams, kurie didele dalimi lemia tiek dabartinę, tiek ir būsimą ekonomikos raidą. Statistikos departamentas teikia daug įvairių investicijų rodiklių, svarbiausių iš jų pokyčius glaustai apžvelgsime.

Investicijų Lietuvoje tendencijos pastaruoju metu buvo prastos – tai rodo tiek šalies mokėjimų balanso ir užsienio prekybos, tiek nacionalinių sąskaitų, tiek ir įmonių materialinių investicijų statistika. Krentant ūkio augimo tempams prekių importo struktūroje pagal makroekonominės kategorijas ėmė sparčiai smukti investicinių prekių dalis. Šių prekių 2008 m. įvežta 11,5 proc. mažiau nei prieš metus, o pirmąjį 2009 m. ketvirtį neigiamas prieaugis jau sudarė net 60 proc. Išlaidų bendrojo pagrindinio kapitalo formavimui dalis BVP struktūroje per metus sumenko daugiau nei 3 proc. punktais iki 24,8 proc., o pirmąjį šių metų ketvirtį sumažėjo iki 17 proc. – tai žemiausias investicijų lygis nuo 2004 m. Statiniams skirtų lėšų santykinis sumažėjimas buvo nuosaikus, tuo tarpu ūkio konkurencingumui ypač svarbių investicijų į produktyviasias gamybos priemones (mašinas, įrengimus ir transporto priemones) santykis su BVP Lietuvoje pernai krito daugiau nei ketvirtadaliu iki 6,5 proc. ir ne tik išliko žymiai mažesnis nei Latvijoje ar Estijoje, bet ir nusileido gerokai žemiau ES vidurkio (7,5 proc.).

Įmonių materialinių investicijų apimtis, kelerius metus iš eilės augusi itin sparčiai, pernai gerokai sulėtėjo – to meto kainomis šio rodiklio metinis prieaugis 2008 m. siekė apie 6 proc. ir buvo penkis kartus mažesnis nei užpernai. Tai lėmė prasti verslininkų lūkesčiai, bankų paskolų pabrangimas bei kritęs daugelio veiklų pelningumas. Investicijų struktūroje mašinoms, įrangai ir transportui skirtos lėšos, palyginti su 2004 m., smuko net 7 procentiniais punktais ir pernai tesudarė 29 proc. Nepakankamas investavimo lygis ir nepalanki struktūra liudijo lėtą gamybos modernizavimą ir kėlė abejonių lietuviškų priekių konkurencingumu bei pardavimų užsienio rinkose plėtros perspektyvomis.

Sunkmečio sąlygomis tiek Lietuvos valdžios sektoriaus (dėl senkančių biudžeto įplaukų), tiek bendrovių galimybės investuoti į verslo plėtrą, technologijas ir inovacijas mažėja. Lieka dar vienas investicijų finansavimo šaltinis – užsienio įmonės. Tačiau Lietuva jau nebepajėgi konkuruoti dėl užsienio investicijų vien tik nedidelėmis sąnaudomis – investuotojų dėmesį vis labiau traukia Bulgarija, Rumunija ir kitos pigios darbo jėgos šalys, kuriose buvo sukurtos palankesnės sąlygos verslui vystyti.

Pastaruoju metu Lietuvos patrauklumas išblėso: pagal sukauptų tiesioginių užsienio investicijų (TUI), tenkančių vienam gyventojui, apimtį Lietuva atsilieka tiek nuo ES vidurkio, tiek ir nuo kaimyninių Baltijos šalių. Pernai šis rodiklis Lietuvoje siekė 2722 eurus, Latvijoje – 3566 eurus, o Estijoje – net 8690 eurų. ES vidutiniškai vienam gyventojui tenka daugiau kaip 10 tūkst. eurų, Airijoje – daugiau kaip 18 tūkst. eurų. Jeigu pažvelgtume į TUI struktūrą pagal ekonominės veiklos rūšis, tai lyderio pozicijas vis dar užima apdirbamoji pramonė – 2008 m. pabaigoje į ją buvo nukreipta apie 23 proc. visų sukauptų investicijų. Tačiau prieš porą metų šis rodiklis siekė apie 40 proc., o naujų investicijų srautai į pramonę išseko – TUI srautas į apdirbamosios pramonės įmonių akcinį kapitalą 2008 m. sudarė vos 112 mln. litų. Palyginti mažesnes tiesiogines investicijas fiksavo ir kiti ankstesni TUI traukos centrai – prekyba, ryšiai, finansinis tarpininkavimas. TUI gerokai padidėjo tik į nekilnojamojo turto veiklą, pastebimesnių investicijų susilaukė elektros, dujų ir vandens tiekimo infrastruktūra.

Šalių investuotojų atžvilgiu TUI žemėlapyje gerokai pakeitė pasaulio finansinė krizė. Kadangi sukauptų TUI rodiklis priklauso nuo atitinkamų įmonių akcijų kainų, o šios pastaruoju metu smarkiai krito, tai pakoregavo ir TUI apimtį bei struktūrą. Pavyzdžiui, Lenkijos TUI dalis 2007 m. viršijo 22 proc., o pernai sudarė tik apie 6 proc. Daugiausia į Lietuvą investavo Baltijos jūros regiono šalys, tuo tarpu JAV, Liuksemburgo, Šveicarijos, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos investicijų yra palyginti nedaug. O būtent šios šalys yra pagrindinės novatorės – iš penketuko inovatyviausių kompanijų, keturios – „Microsoft“, „Apple“, „Google“, „General Electric“ – yra JAV korporacijos.

Lietuvos konkurencingumas išlieka menkas ir todėl, kad vangiai investuojama į inovacijas ir technologinę plėtrą. Remiantis Europos inovacijų švieslente (EIS), kuri suskirsto ES šalis pagal pasiektus rezultatus inovacijos srityje, Lietuvai jau kelerius metus priskiriama besivejančios šalies etiketė. Be to, pernai metų Europos inovacijų apžvalgoje Lietuva buvo iškirta kaip vienintelė besivejanti šalis, kuri nepadarė jokios pažangos.

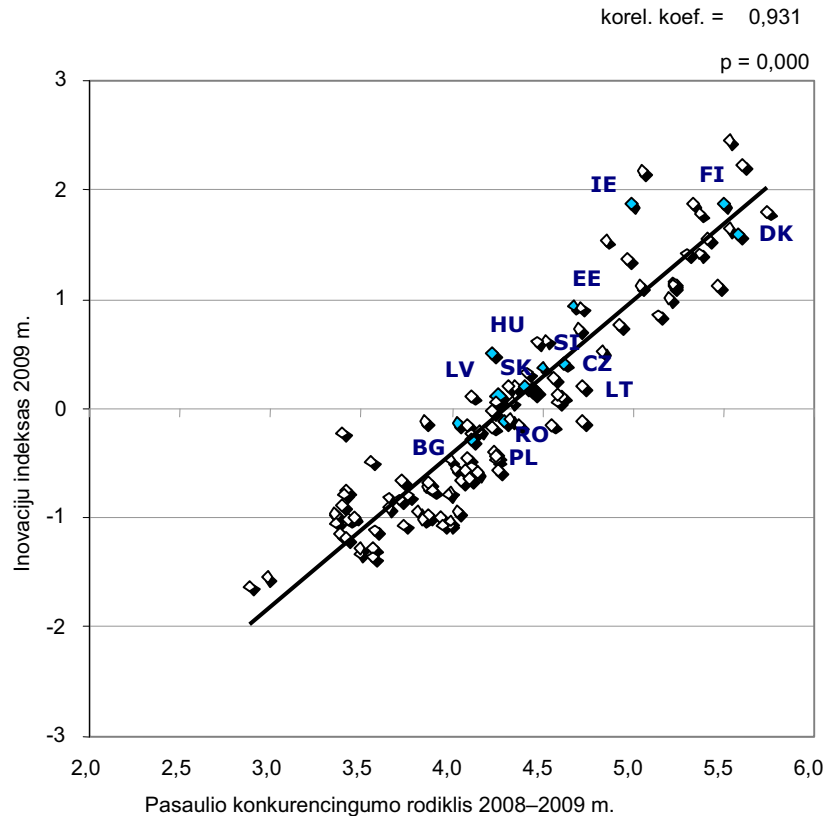
Tiesa, ir kitų ES šalių siekiai didinti našumą ir skatinti inovacijas yra įgyvendinami tik iš dalies. daugumoje ES šalių išlaidos mokslui tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (MTEP) sudaro mažiau nei nustatytas Lisabonos strategijos tikslas, pagal kurį investicijos į MTEP Europoje 2010 m. turi pasiekti 3 proc. BVP. Šiandien ES šį lygį yra viršijusios tik Švedija ir Suomija. Lietuvoje 2007 m. moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai finansuoti buvo skirta šiek tiek daugiau nei 800 mln. litų (arba vos 0,82 proc. BVP), tik

ketvirtadalis jų buvo gauta iš verslo įmonių. Beje, užsienio šalių patirtis rodo, kad privataus sektoriaus investicijos į MTEP pradeda natūraliai didėti tik esant tam tikram biudžetinio finansavimo lygiui – dažniausiai ne mažesniai kaip 1 proc. BVP. Taigi, siekiant pritraukti privačias investicijas į šį sektorių, reikėtų iš esmės keisti valstybės išlaidų prioritetus.

Kaip rodo 7 pav., egzistuoja akivaizdus ryšys tarp šalių konkurencingumo ir inovacijų plėtros.

Ypatingai svarbu yra tai, kad pastaruosiu metu sparčiai augančios valstybės (tokios kaip Pietų Korėja, Malaizija, Kinija, Indija, Meksika ir pan.) ypač aktyviai plėtoja žinių ekonomiką, didina aukštųjų ir aukštesniųjų technologijų dalį bendrame eksporte. Taigi gamintojų konkurencingumas užsienio rinkose šiandien labai dažnai remiasi inovacijomis ir investicijomis į technologinę plėtrą.

6 pav. Pasaulio šalių inovacijos plėtros ir konkurencingumo sąsajos įvertinimas

Šaltiniai: Europos inovacijų švieslentė (2008), Pasaulio ekonomikos forumas (2008), autorių skaičiavimai.

TARPTAUTINIŲ INSTITUCIJŲ LIETUVOS KONKURENCINGUMO VERTINIMAS

Tarptautinių institucijų konkurencingumo tyrimų vertinimai yra grindžiami tiek oficialiaisiais nacionaliniais statistiniais duomenimis, tiek ir per apklausas gauta informacija, t. y. derinama objektyvi visiems prieinama statistinė informacija ir subjektyvesni apklausos duomenys. Tokios praktikos laikosi Pasaulio bankas, atlikdamas verslo sąlygų, valdžios sektoriaus kokybės bei korupcijos tyrimus, Pasaulio ekonomikos forumas, *Transparency International*, nustatydamas korupcijos lygį, JAV užsienio paramos agentūra (USAID), įvertindama šalių ilgalaikio augimo perspektyvas, ir kitos institucijos. Šiame skyriuje apžvelgsime dviejų įtakingų organizacijų – Pasaulio banko ir Pasaulio ekonomikos forumo – konkuren-

cingumo tyrimų rezultatus. Palyginamajai Lietuvos konkurencingumo analizei buvo pasirinktos dešimt naujųjų ES narių (išskyrus Kiprą ir Maltą) bei kelios išsivysčiusios ES senbuvės (Danija, Suomija ir Airija), kurias galima traktuoti kaip tam tikrą konkurencingumo etaloną.

Tarptautiniai tyrimai rodo, kad šalies konkurencingumas labai priklauso nuo verslo aplinkos. Todėl labai svarbu yra gerinti verslo sąlygas, siekiant pritraukti užsienio investuotojus į šalį ir skatinti verslą. Pagal Pasaulio banko nustatomą **palankumo verslui sąlygų** (angl. *Ease of doing business*) rodiklį, Lietuva, kaip ir kitos Baltijos šalys, naujausio tyrimo duomenimis, patenka į pirmąjį trisdešimtuką iš 181 apžvelgtų šalių: Estija užima 22 vietą, Lietuva – 28, o Latvija – 29. Visų trijų valstybių verslo sąlygų rodiklis per pastaruosius metus

pablogėjo, o palyginti su 2005 m., Lietuva nusirito net 11 pozicijų žemyn. Vertinant šalies rezultatus vystymosi tendencijomis giminingų ekonomikų kontekste (žr. 3 lentelę), Baltijos šalys pastebimai atitrūko nuo kaimynės Lenkijos (76 vieta) arba Čekijos (75 vieta), jų rezultatai pastebimai geresni nei Slovėnijos (54 vieta), Bulgarijos ir Rumunijos,

Vengrijos ir Slovakijos. Itin palankų ekonominį klimatą savo verslininkams sukūrusios Danija ir Airija antrus metus iš eilės išlaikė atitinkamai 5 ir 7 vietas. Nepasikeitė ir lyderių trejetuko rikiuotė – 2009 m. geriausiomis verslo sąlygomis išsiskyrė Singapūras, Naujoji Zelandija ir JAV. Ketvirtąją vietą taip pat antrus metus iš eilės užėmė Honkongas.

3 lentelė. Lietuvos ir kitų šalių verslo sąlygos ir jų kaita 2008–2009 m.

	DK	IE	FI	EE	LT	LV	SK	HU	BG	RO	SL	CZ	PL
Verslo aplinkos palankumas	5 (=)	7 (↑)	14 (↓)	22 (↓)	28 (=)	29 (↓)	36 (↓)	41 (↑)	45 (↑)	47 (=)	54 (↑)	75 (↓)	76 (↓)
Verslo pradėjimas	16 (↑)	5 (=)	18 (↓)	23 (↓)	74 (↓)	35 (↓)	48 (↑)	27 (↑)	81 (↑)	26 (↓)	41 (↑)	86 (↑)	145 (↓)
Statybos leidimų gavimas	7 (↓)	30 (↓)	43 (↓)	19 (↓)	63 (↓)	78 (↑)	53 (↓)	89 (↓)	117 (↓)	88 (↑)	69 (↓)	86 (↓)	158 (↓)
Įdarbinimas ir atleidimas	10 (=)	38 (↓)	129 (↓)	163 (↓)	131 (↓)	103 (↓)	83 (↓)	84 (↓)	60 (↓)	143 (↑)	158 (↑)	59 (↓)	82 (↓)
Turto registravimas	43 (↓)	82 (↓)	21 (↓)	24 (↓)	4 (=)	77 (↑)	7 (↓)	57 (↑)	59 (↑)	114 (↓)	104 (↓)	65 (↓)	84 (↓)
Kredito gavimas	12 (↑)	12 (↓)	28 (↓)	43 (↑)	43 (↓)	12 (↑)	12 (↓)	28 (↓)	5 (↑)	12 (↑)	84 (↓)	43 (↓)	28 (↑)
Investuotojų apsauga	24 (↑)	5 (=)	53 (↓)	53 (↓)	88 (↓)	53 (↓)	104 (↓)	113 (↓)	38 (↓)	38 (↓)	18 (↑)	88 (↓)	38 (↓)
Mokesčių mokėjimas	13 (↑)	6 (=)	97 (↓)	34 (↓)	57 (↓)	36 (↓)	126 (↓)	111 (↑)	94 (↓)	146 (↓)	78 (↓)	118 (↓)	142 (↓)
Užsienio prekyba	3 (↓)	18 (↑)	4 (↑)	5 (↑)	26 (↓)	25 (↓)	116 (↓)	68 (↓)	102 (↓)	40 (=)	78 (↓)	49 (↓)	41 (↓)
Sutarties sąlygų užtikrinimas	29 (↑)	39 (=)	5 (↑)	30 (↑)	16 (↑)	4 (↓)	47 (↑)	12 (=)	86 (↑)	31 (↑)	79 (=)	95 (↑)	68 (=)
Verslo nutraukimas	7 (=)	6 (=)	5 (=)	58 (↓)	34 (=)	86 (↓)	37 (↓)	55 (↓)	75 (↓)	85 (↓)	38 (↓)	113 (↓)	82 (↑)

↑ Pagerėjimas.

= Be pokyčių.

↓ Pablogėjimas.

Šaltinis: Pasaulio bankas (2007, 2008).

Peržvelgus Baltijos šalių ir joms giminingų ekonomikų įvertinimus pagal sukurtas sąlygas pradėti verslą, akivaizdų pranašumą ir toliau išlaiko Airija (5 vieta) ir Skandinavijos valstybės (Danija – 16; Suomija – 18). Tuo tarpu Estija, Latvija ir Lietuva užima atitinkamai 23, 35 ir 74 vietas. Tokį Lietuvos atotrūkį nuo pavyzdinių ekonomikų ir netgi nuo kaimynių lėmė žymiai didesnės laiko ir piniginės sąnaudos pradėti verslą, didesnis procedūrų skaičius. Lietuvoje tai trunka 26 dienas, t. y. 3,5 karto ilgiau nei Estijoje ar Danijoje, dvigubai ilgiau nei Airijoje, pusantro karto ilgiau nei Latvijoje ir net penkis kartus ilgiau nei Vengrijoje. Pagal privalomų atlikti procedūrų skaičių, norint pradėti verslą, daugiausia procedūrų (10) tenka atlikti Lenkijos ir Čekijos pradedantiesiems verslininkams. Tuo tarpu liberalumo pavyzdžiu ir toliau Baltijos valstybėms lieka Suomija, Airija ir Danija, kuriose procedūrų skaičius neviršija 4. Šiuo aspektu Estija su Latvija tik viena procedūra viršija Skandinavijos šalių rezultatus, o Lietuvoje verslui pradėti turi būti atliktos net 7 procedūros.

Lyginant minėtas šalis sąnaudų startinėje verslo stadijoje aspektu, su didžiausiomis pradinėmis sąnaudomis susiduria Lenkijos, Vengrijos, Čekijos pradedantieji verslininkai. Jiems verslo pradžia kainuoja

atitinkamai 19, 10 ir 8 proc. metinių pajamų, tenkančių vienam gyventojui. Tuo tarpu Baltijos šalys neviršija 3 proc. atitinkamo rodiklio (Lietuvoje jos yra didžiausios iš Baltijos šalių – 2,7 proc., o Estijoje – tik 1,7 proc.), o sąnaudos pradėti verslą Airijoje ir Danijoje nesiekia 1 proc. metinių pajamų, tenkančių vienam gyventojui. Minimalaus pradinio kapitalo reikalavimas Lietuvoje taip pat yra griežčiausias tarp Baltijos valstybių ir siekia net 36 proc. metinių pajamų, tenkančių vienam gyventojui (Latvijoje ir Estijoje – atitinkamai 24 ir 17 proc.).

Kitas labai bendrą verslo aplinkos Lietuvoje įvertį bloginantis Pasaulio banko tirtas veiksnys – įdarbinimo ir atleidimo sąlygos. Vertinant šio kriterijaus rezultatus, Baltijos šalys pateko tarp nagrinėtų šalių autsaiderių. Lietuva pagal įdarbinimo sąlygas užėmė 131 vietą, dvejomis pakopomis aplenkdamą Suomiją ir labiausiai atsilikusias Estiją (163 vieta) ir Slovėniją (158 vieta). Latvija pagal šį kriterijų sukuria geresnes sąlygas ir užima 103 vietą. Palyginti liberalesnės įdarbinimo ir atleidimo iš darbo sąlygos yra Vengrijoje, Slovakijoje, Bulgarijoje ir Čekijoje. Tokią žemą Lietuvos vietą lėmė prasti net keleto kriterijų rezultatai: griežti darbo valandų skaičiaus apribojimai, didelės atleidimo sąnaudos (savaičių skaičius, kai atleistam darbuotojui

turi būti mokamas atlyginimas), aukštas su darbo užmokesčiu nesusijusių darbo sąnaudų santykio su darbo užmokesčiu rodiklis.

Prastokai yra vertinama *investuotojų apsauga* Lietuvoje – pagal šį kriterijų mūsų šalis užima 88 vietą ir iš 3 lentelėje pateiktų valstybių aplenkia tik Slovakiją ir Vengriją, tuo tarpu Latvija ir Estija įvertinta žymiai geriau.

Itin aukštą įvertinimą (4 vietą) Lietuva gavo pagal *turto registravimo procedūrų liberalumą*. Nagrinėjamų valstybių kontekste jai prilygo nebent Slovakija, užėmusi 7 vietą. Tuo tarpu Rumunija, Slovėnija, Lenkija ir Airija formavo autsaiderių būrį. Pirmaujančių šalių pasiekimams įtakos turėjo mažas atitinkamų procedūrų skaičius – Lietuvoje norint įregistruoti turtą, reikia atlikti dvi procedūras, o Slovakijoje, Suomijoje ir Estijoje – tris. Prie puikių Lietuvos rezultatų prisidėjo ir palyginti žemas turto įregistravimo sąnaudų rodiklis. Be to, vienintelėje Lietuvoje turto įregistravimas trunka tris dienas – kitų šalių atitinkamą rodiklį atspindi dviženkliai ar net triženkliai skaičiai. Lėčiausiai turtas registruojamas Slovėnijoje (net 391 dieną), Lenkijoje ir Čekijoje (atitinkamai 197 ir 123 dienas).

Vertinant šalis *mokesčių sistemos palankumo verslui* aspektu, Lietuvos rezultatas yra pastebimai geresnis nei daugumos Centrinės ir Rytų Europos šalių, tačiau tarp Baltijos valstybių mūsų šalis užima paskutinę vietą. Ir nors bendroji mokesstinė našta verslui, matuojama kaip sumokėtų mokesčių ir gauto pelno santykis, Estijoje yra šiek tiek sunkesnė, didesnis mokesčių mokėjimų skaičius ir dvigubai didesnės laiko sąnaudos mokesčiams sumokėti nustumia Lietuvą į žemesnę (57) poziciją. Tarp aptariamų šalių pagal bendrą apmokestinimo tarifą Lietuva priskirta prie didesnę mokesstinę naštą verslui nustačiusių valstybių – šiai grupei priklauso Čekija, Estija, Suomija, Vengrija, Slovakija ir Rumunija.

Prastai yra vertinamos ir *galimybės gauti paskolą* – šio kriterijaus atžvilgiu Lietuva ir Latvija dalijasi 43 vietą ir aplenkia tik Slovėniją (84 vieta). Akivaizdu, kad blogėjant makroekonominams rodikliams ir didėjant verslo rizikai šis rodiklis dar labiau kris šiais metais. Pagal statybos leidimų išdavimo sistemos paprastumą Lietuva nusileidžia visoms pasirinktoms senoms ES narėms bei Estijai. Palyginti su pastarąja valstybe, Lietuvoje didesnis reikalingų procedūrų skaičius ir ilgesnis jų atlikimo laikas bei net keturis kartus didesnės sąnaudos.

Dar vienas Baltijos šalių mažoms atviroms ekonomikoms aktualus kriterijus – *sąlygos tarptautinei prekybai*. Pagal šį kriterijų priekyje yra Skandinavijos (Danija – 3 vieta, Suomija – 4 vieta) valstybės ir Estija (5 vieta). Tuo tarpu Lietuva (26 vieta) ir Latvija (25

vieta) priartėjo prie Airijos (18 vieta) ir gerokai lenkė kitas apžvelgiamas valstybes. Tokius rezultatus lėmė palankios tarptautinei prekybai sąlygos bei palyginti nedidelės tiek eksporto, tiek importo ir menkos muitinės procedūrų laiko sąnaudos.

Gana neblogai kitų naujųjų ES narių šalių fone Lietuva atrodo pagal verslo *nutraukimo sudėtingumą* – šio kriterijaus atžvilgiu mūsų šalis kartu su Slovakija ir Slovėnija yra tarp pirmaujančių, nors ir gerokai nusileidžia pasirinktoms Šiaurės šalims. Vertinant atskiras šio kriterijaus komponentes Lietuva turi erdvės gerinti turto susigrąžinimo koeficientą, trumpinti šio proceso trukmę.

Praėjusiais metais Lietuva pagerino vienintelį verslo aplinkos rodiklį – pagal *sutarties sąlygų užtikrinimą* ji pakilo vienu laipteliu – nuo 17 vietos 2007 m. iki 16 vietos pernai. Tačiau tai tik santykinis laimėjimas, kadangi absoliutus šio kriterijaus rezultatas nepasikeitė – kiek pablogėjo sąlygos Moldovai, kuri užleido savo pozicijas.

Vertinant analizuojamą šalių grupę pagal **Pasaulio ekonomikos forumo (PEF)** periodiškai sudaromą Pasaulio konkurencingumo indeksą (PKI), takoskyra tarp ekonomikų, į kurias lygiuojasi Baltijos šalys, bei naujųjų Europos Sąjungos narių išlieka gana žymi. Lietuva pagal bendrąjį PKI pernai pasiekė gana neblogą rezultatą – šalis pateko į viršutinį 30 proc. ruožą, užėmusi 44 vietą iš 134 šalių. Palyginti su užpernai, Lietuva nukrito net 6 pozicijomis, nusileisdama Estijai (32), Čekijai (33) ir Slovėnijai (42). Konkurencingumo praradimą lėmė keletas veiksnių: visų pirma, smarkiai pablogėjo makroekonominė aplinka ir sveikatos priežiūros rodikliai, smuko rinkų efektyvumo vertinimas, inovacijos.

PKI sudaro trys pagrindinės rodiklių grupės: baziniai, efektyvumą didinantys ir inovacijų veiksniai. Kiekvienai iš šių grupių yra priskiriamas svoris – kuo aukštesnės yra šalies pajamos, tenkančios vienam gyventojui, tuo didesnė yra inovacijų veiksnių „vertė“, ir tuo mažesnis lyginamasis svoris atitenka baziniams veiksniams. Lietuva kartu su Latvija, Estija, Vengrija ir Slovakija pernai buvo priskirta aukštesnes vidutines pajamas gaunančių šalių grupei ir pateko į tarpinį iš antrosios į aukščiausios – pirmosios – ūkio vystymosi pakopą. Pagal atskirus rodiklius (gerai išplėtotą infrastruktūrą, institucinį sektorių, neblogai išsilavinusią darbo jėgą) šalį jau būtų galima priskirti prie į aukštesnę išsivystymo stadiją besitaikančių valstybių grupės. Tačiau be išskirtinių pokyčių švietimo srityje ar aktyvaus inovacijų proceso bei mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP), vargu ar Lietuva galėtų išlaikyti sparčius ekonominio augimo tempus ilguoju laikotarpiu ir artimiausioje ateityje įžengti į didesnes pajamas turinčių šalių klubą.

Bazinius PKI veiksmus sudaro institucijų, infrastruktūros, makroekonominio stabilumo ir sveikatos apsaugos bei pradinio išsilavinimo sąlygų įvertinimas. Pagal institucijų kokybinį vertinimą, socialinę apsaugą ir pradinį išsilavinimą tradiciškai pirmuoja Skandinavijos šalys. Kitų šios grupės rodiklių – makroekonominio stabilumo, infrastruktūros – atžvilgiu Šiaurės šalys taip pat vertinamos itin palankiai. Lietuva, kaip ir kitos dvi Baltijos šalys, Čekija ir Slovakija yra tarp vidutinių. Estija, atsiplėšusi nuo kaimynių bei aplenkusi net Airiją, užėmė 30 vietą. Lietuva pernai pagerino du nagrinėjamos grupės rodiklius – tai infrastruktūra ir makroekonominis stabilumas. Tiesa, reikėtų paminėti, kad statistiniai duomenys šiems rodikliams buvo renkami 2008 m. pavasarį, kai Lietuvoje dar praktiškai buvo labai nedaug ūkio „nusileidimo“ ženklų, todėl jos makroekonominė padėtis atrodė palyginti geriau nei daugelių kitų šalių. Infrastruktūros vertinimas kilstelėjo dėl palankaus uostų veiklos rodiklių vertimo, kelių ir geležinkelių infrastruktūros kokybės. Tačiau akivaizdu, kad šiemet šio kriterijaus vertinimas bus gerokai prastesnis dėl sutrikusio oro susisiekimo. O sveikatos apsaugos ir pradinio išsilavinimo kriterijaus atžvilgiu Lietuva (52

vieta) tapo autsaidere, aplenkusia tik Rumuniją ir Bulgariją.

Efektyvumą didinančių veiksmų grupę sudaro aukštojo išsilavinimo ir mokymosi, prekių ir darbo rinkų efektyvumo, finansų rinkos išprusimo, technologinio pasirengimo bei rinkos dydžio rodikliai. Visų šios grupės rodiklių rezultatai praėjusiais metais smuko, išskyrus technologinio pasirengimo, kuriuo atžvilgiu Lietuva kitų šalių fone atrodo ganėtina neblogai. Lietuva pernai netgi pirmavo pasaulyje pagal mobiliųjų telefonų skaičių, tenkančių vienam gyventojui. Tačiau kiti šio kriterijaus rodikliai nebuvo išskirtiniai – prasčiausiai yra vertinamos TUI ir technologijų skaidos, įmonių technologinis pasirengimas, menkas yra ir naujausių technologijų, interneto bei kompiuterių prieinamumas. Kita vertus, negalima nepastebėti minėtų rodiklių pagerėjimo: įmonių, besinaudojančių internetu, dalis nuo 2001 iki 2008 m. padidėjo beveik trečdaliu ir beveik siekė 93 proc., apie 95 proc. įmonių turi kompiuterius, daugiau nei pusė Lietuvos įmonių yra susikūrusios interneto svetainės (žr. 4 lentelę). Ir visgi tarptautiniu mastu šis progresas yra nepakankamas.

4 lentelė. Pagrindiniai konkurencingos ekonomikos prioriteto rodikliai IT srityje ir jų kaita 2001–2009 m.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Įmonės (turėjusios 10 ir daugiau darbuotojų), perkančios ir parduodančios prekes ir paslaugas internetu, proc.			2,7	3,6	10,2	11,9	17,8	
Įmonių naudojimas internetu metų pradžioje, proc.	58,6	65,5	68,5	79,8	85,2	87,5	88,4	92,7
Įmonės, perkančios prekes ir paslaugas internetu, proc.	9,6	12,2	12,9	14,6	21,5	20,1	26,7	
Įmonės, parduodančios prekes ir paslaugas internetu, proc.	6,7	7,5	4,8	5,8	14,5	14,2	22,9	
Įmonės, turinčios kompiuterius, proc.	80,2	84,4	84,8	89,7	91,7	91,7	90,5	94,8
Interneto naudojimas įmonėse bendrauti su valstybės institucijomis, proc.			64,4	71,1	75,3	75,8	85,0	
Interneto naudojimas įmonėse banko ir finansinės paslaugoms, proc.	32,2	42,1	69,2	76,8	82,1	83,1	89,8	
Įmonės, turinčios interneto tinklalapius arba svetaines, proc.		26,8	32,0	38,6	40,8	41,3	47,4	54,4
Įstaigos, susidūrusios su interneto saugumo problemomis, proc.			61,3	65,6	50,8	-	48,0	

Šaltinis: Statistikos departamentas.

Paskutinę inovacijų veiksmų grupę sudaro tik du indikatoriai: verslumas (verslo patirtis) ir inovacijos. Versliausiųjų titulas iš pasirinktų šalių atitenka, kaip įprasta, Airijai (19 vieta), Danijai (5 vieta) ir Suomijai (10 vieta). Šiek tiek nuo jų atsilieka Čekija ir Slovėnija – užimančios atitinkamai 29 ir 34 vietas. Lietuvai tenka vidutiniokės vaidmuo, o paskutinės

šalių sąrašas – Latvija ir Bulgarija – tik 83 ir 92 vietas. Pagal inovacijų vertinimą, pavyzdinėms ekonomikoms ant kulnų lipa Čekija, Estija ir Slovėnija. Lietuva yra vėl vidutiniokė, o Latvija ir Bulgarija figūruoja sąrašo pabaigoje.

Kaip matyti iš 5 lentelės santykinų privalumų sąrašas Lietuvoje yra dvigubai trumpesnis už

trūkumų. Daugiausia „minusų“ Lietuva gavo vertinant finansų ir darbo rinkų efektyvumą, daug trukdžių verslui sukuriama ir itin nepalankiai vertinama valdžios institucijų veikla. Prastokai Lietuva atrodo ir inovacijų diegimo srityje. Remiantis PEF tarptautiniu

tyrimu tenka pripažinti, kad Lietuvos konkurencingumą formuojančių rodiklių visumoje nėra jokių išskirtinių privalumų, kuriais būtų galima patraukti užsienio investuotojų dėmesį ir skatinti vietos verslininkus investuoti savo šalyje.

5 lentelė. Lietuvos ir kitų šalių konkurencingumo veiksniai ir jų kaita 2008–2009 m.

Vieta (iš viso 134 šalys)	DK	FI	IE	EE	CZ	SL	LT	SK	PL	LV	HU	RO	BG
PKI 2008–2009	3 (=)	6 (=)	22 (=)	32 (↓)	33 (=)	42 (↓)	44 (↓)	46 (↓)	53 (↓)	54 (↓)	62 (↓)	68 (↑)	76 (↑)
<i>Baziniai veiksniai</i>	4 (↓)	1 (↑)	32 (↓)	30 (↓)	45 (↓)	38 (↓)	46 (↓)	52 (↓)	70 (↓)	55 (↓)	64 (↓)	87 (↑)	82 (↓)
1. Institucijos	3 (↓)	2 (↓)	17 (↑)	33 (↑)	72 (↓)	49 (↓)	55 (↑)	73 (↓)	88 (↓)	60 (↓)	64 (↓)	89 (↑)	111 (↓)
2. Infrastruktūra	8 (↓)	9 (↑)	53 (↓)	40 (↓)	50 (↓)	36 (↑)	46 (↑)	64 (↓)	96 (↓)	58 (↓)	57 (↓)	105 (↓)	95 (↓)
3. Makroekonominis stabilumas	12 (↓)	8 (↑)	47 (↓)	23 (↓)	42 (↑)	33 (↓)	52 (↓)	49 (↑)	50 (↑)	71 (↓)	115 (↓)	76 (↑)	54 (↓)
4. Sveikatos apsauga ir pradinis išsilavinimas	4 (↓)	1 (=)	14 (↑)	28 (↑)	29 (=)	21 (↑)	52 (↓)	44 (↓)	39 (↓)	48 (↓)	49 (↓)	66 (↓)	68 (↓)
<i>Efektyvumą didinantys veiksniai</i>	3 (↑)	13 (↑)	19 (=)	26 (↑)	28 (↑)	37 (↑)	43 (↓)	32 (↑)	41 (↑)	47 (↓)	48 (↓)	54 (↑)	65 (↑)
5. Aukštasis išsilavinimas ir mokymasis	2 (↑)	1 (=)	20 (↑)	19 (↑)	25 (↑)	22 (↑)	26 (↓)	45 (↓)	34 (↑)	33 (↓)	40 (↓)	52 (↑)	61 (↑)
6. Prekių rinkos efektyvumas	4 (↓)	11 (↓)	9 (↓)	24 (↑)	33 (↑)	50 (↓)	48 (↓)	35 (=)	65 (↑)	52 (↓)	66 (↓)	67 (↑)	77 (↑)
7. Darbo rinkos efektyvumas	5 (=)	23 (↑)	15 (↑)	29 (↓)	28 (↑)	61 (↑)	49 (↓)	36 (↓)	62 (↓)	32 (↑)	83 (↓)	97 (↓)	60 (↑)
8. Finansų rinkos išprusimas	4 (↑)	12 (↑)	7 (↓)	28 (↑)	47 (↑)	46 (↓)	56 (↓)	31 (↑)	68 (↓)	39 (↓)	61 (↓)	60 (↑)	74 (=)
9. Technologinis pasirengimas	3 (↑)	14 (↓)	24 (↑)	17 (↑)	33 (↑)	30 (↓)	38 (=)	36 (=)	46 (↑)	41 (↓)	40 (↑)	48 (↑)	53 (↑)
10. Rinkos dydis	46 (↓)	52 (↓)	48 (↓)	90 (↑)	38 (↑)	70 (↑)	69 (↓)	56 (↑)	20 (↑)	79 (↑)	45 (↓)	42 (↑)	58 (↑)
<i>Inovacijų veiksniai</i>	7 (↑)	5 (↑)	20 (↑)	40 (↓)	25 (↑)	33 (↓)	49 (↓)	53 (↓)	61 (=)	84 (↓)	55 (↓)	75 (↓)	92 (↓)
11. Verslumas (verslo patirtis)	5 (↑)	10 (↑)	19 (↑)	50 (↓)	29 (↑)	34 (↓)	49 (↓)	53 (↓)	62 (↑)	83 (↓)	68 (↓)	78 (↓)	92 (=)
12. Inovacijos	10 (=)	2 (↑)	21 (↓)	31 (=)	25 (↑)	33 (↓)	55 (↓)	58 (↓)	64 (↓)	93 (↓)	45 (↓)	69 (↑)	96 (↓)
Santykinų privalumų skaičius	71	69	57	57	37	54	38	48	39	37	49	17	24
Santykinų trūkumų skaičius	42	44	56	56	76	59	75	65	74	76	64	96	89

↑ Pagerėjimas.

= Be pokyčių.

↓ Pablogėjimas.

Šaltinis: Pasaulio ekonomikos forumas (2007, 2008).

Tarptautiniai konkurencingumo tyrimai gali būti labai naudingi identifikuojant šalies santykinus privalumus arba priešingai – jų trūkumus. Kita vertus, vertinant šalies konkurencingumą pasikliauti vien tik tarptautinių tyrimų išvadomis būtų rizikinga – jų rezultatai dažniausiai yra pagrįsti tik didžiausių šalies įmonių, turinčių užsienio kapitalo (PEF atvejis), apklausomis, tirtų įmonių geografija yra ribota. Pavyzdžiui, Pasaulio banko atliekamas verslo sąlygų tyrimas aprėpia tik šalių sostines. Todėl yra ypatingai svarbu derinti apklausos rezultatus su nacionalinės statistikos duomenimis. Beje, minėti tyrimai įtraukia nemažai ir oficialiosios statistikos rodiklių: iš visų nagrinėjamų PEF rodiklių beveik trečdalis yra gaunami iš nacionalinių statistikos tarnybų. Tačiau kryptingai gerinant verslo sąlygas yra būtina atsižvelgti į

smulkaus ir vidutinio verslo bei įmonių iš regionų poreikius. 2007 m. Ūkio ministerijos užsakytoje studijoje pateikti verslininkų apklausos rezultatai parodė, kad į pirmą vietą Lietuvos verslo atstovai iškelia kitokius, nei fiksuojami tarptautiniuose tyrimuose, veiksnius ir kliūtis verslui plėtoti. Antai, pagal Pasaulio ekonomikos forumo atliktą analizę (2007 m.) labiausiai verslo sąlygas bloginančiu veiksniumi Lietuvos verslininkai laikė pernelyg aukštus mokesčių tarifus. Tuo tarpu atliktos apklausos duomenimis, mūsų verslininkai išryškino kitas dvi svarbiausias kliūtis verslui – biurokratiją ir korupciją. Šias problemas kaip didžiausias įžvelgė 47–56 proc. visų apklaustų respondentų. Be to, dauguma verslininkų pažymėjo, kad padėtis šiuo klausimu per 2005–2007 m. pablogėjo.

Atliktos apklausos rezultatus patvirtino ir Lietuvos verslo darbdavių konfederacijos smulkaus ir vidutinio verslo tyrimo išvados. Pastarojo kompleksinio tyrimo, apėmusio daugiau nei 1800 mažų ir vidutinių įmonių vadovų visuose Lietuvos regionuose, rezultatai taip pat sugriovė mitą apie tai, kad viena didžiausių kliūčių verslui ir pagrindinė verslo nesėkmės priežastis Lietuvoje yra nepalanki mokesstinė aplinka, sudėtingas įmonių steigimo procesas ir intensyvi konkurencija tiek vidaus, tiek išorės rinkose. Mokesčių tarifas neigiamai vertino du trečdaliai verslininkų, tačiau kaip didelę kliūtį nurodė daug mažesnė dalis. Mokesčių administravimas, dažnai kaip vienas pagrindinių trukdžių, išryškintas tarptautiniuose tyrimuose, pasirodo taip pat nėra itin didelė problema – tik 20 proc. verslo atstovų įvertino mokesčių administratorių darbą neigiamai, tuo tarpu teigiamai vertinančiųjų buvo dvigubai daugiau. Daug didesnė problema, verslininkų nuomone, yra korupcija ir šešėlinė ekonomika.

Todėl šalies konkurencingumo gerinimas turėtų būti Lietuvos ekonominės politikos prioritetas, o vertinimas turi integruoti ne tik didžiausių šalies įmonių, bet ir smulkaus ir vidutinio verslo rezultatus. Tik taip galima subalansuotai gerinti verslo aplinką. Tik nuolatinė verslo sąlygų stebėseną, derinant valstybinės statistikos duomenis su įmonių apklausų rezultatais, ir neatidėliotinas išryškėjančių kliūčių šalinimas leis šalies ūkiui išlikti konkurencingam ilguoju laikotarpiu. Šiuo atžvilgiu yra labai vertingas Statistikos departamento atliktas smulkaus ir vidutinio verslo sėkmės veiksnių tyrimas. Jis leidžia nustatyti pagrindines SVV charakteristikas ir šio verslo plėtros kliūtis Lietuvoje bei palyginti Lietuvos SVV sėkmės rodiklius su kitomis ES šalimis.

LITERATŪRA

Cohen, S. S. Speaking Freely, *Foreign Affairs*, July–August 1994.

Dollar, D., Wolff, E. N. 1993: *Competitiveness, Convergence, and International Specialisation*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

European Innovation Scoreboard. Innometrics Europe, 2008.

Fagerberg, J. 1988: International competitiveness, *The Economic Journal*, Vol. 98, issue 391, p. 355–374.

Fagerberg, J., Srholec, M. 2005: *Catching up: what are the critical factors for success?* Background paper for the UNIDO World Industrial Development Report 2005, Centre for Technology, Innovation and Culture, University of Oslo.

IŠVADOS

1. Konkurencingumo sąvoka vis dar išlieka diskusijų objektas. Manome, kad labiausiai paplitusią nuomonę atspindi Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos apibrėžimas: konkurencingumas – tai „įmonių, šakų, regionų, tautų ar viršvalstybinių regionų gebėjimas generuoti palyginti aukštą gamybos veiksnių pajamų ir užimtumo lygį, konkuruojant tarptautinėje rinkoje“.

2. Šalies konkurencingumo matai apima daugybę skirtingų rodiklių, nusakančių makroekonomiką, infrastruktūros kokybę, viešojo sektoriaus efektyvumą ir įvairias verslo aplinkos savybes.

3. Siaurąja prasme ūkio konkurencingumo sąvoka dažniausiai yra siejama su šalies patrauklumu investicijoms ir eksporto galimybėmis užsienio rinkose.

4. Konkurencingumui vertinti atliekami įvairūs tarptautiniai lyginamieji tyrimai rodo, kad Lietuvos konkurencingumas pastaruoju metu smunka.

5. Tarptautinių konkurencingumo tyrimų išvada reikėtų vertinti atsargiai – jų atliekamos apklausos nėra pakankamai reprezentatyvios, ir papildomai naudoti vietinių institucijų tyrimų rezultatus. Šiuo atžvilgiu yra labai vertingas Statistikos departamento vykdomas smulkaus ir vidutinio verslo sėkmės veiksnių tyrimas.

6. Statistikos departamentas teikia pakankamai daug statistinių rodiklių, reikalingų šalies konkurencingumui įvertinti.

Fagerberg, J., Srholec, M., Knell, M. 2005: *The competitiveness of nations. 10th year anniversary druid summer conference proceedings*, Aalborg, Denmark.

Fagerberg, J. 1996: Technology and competitiveness, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 12, Issue 3, Autumn 1996, p. 39–51.

Krugman, P. 1994: Competitiveness: a dangerous obsession, *Foreign Affairs*, March / April.

World Economic Forum, 2007: *The Global Competitiveness Report 2007–2008. Creating and Improving Business Environment*, NY, USA: Palgrave Macmillan.

World Economic Forum, 2008: *The Global Competitiveness Report 2008–2009. Creating and Improving Business Environment*, NY, USA: Palgrave Macmillan.

World Bank, IFC 2007: *Doing Business 2008: Comparing regulations*, The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank.

World Bank, IFC 2008: *Doing Business 2009: Comparing regulations in 181 countries*, The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank.

Reiljan, J., Hinrikus, M., Ivanov, A. 2000: *Key issues in defining and analyzing competitiveness*, Tartu University Working Paper, Tartu: Tartu University Press.

Porter, M. E. 1992: *Competitive Advantage of Nations*, London: Macmillan Press Ltd.

Trabold, H. *Die internationale Wettbewerbsfähigkeit einer Volkswirtschaft*, DIW, Berlin, 1995, no. 2.

OECD 1996: *Industrial Competitiveness*, Paris: OECD.

Lietuvos verslo darbdavių konfederacija: *Smulkaus ir vidutinio verslo padėtis Lietuvoje: tyrimo rezultatai*, konferencijos medžiaga, 2007 m. spalio 22 d.

Smulkaus ir vidutinio verslo sėkmės veiksniai 2008, Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.

Smulkaus ir vidutinio verslo sėkmės veiksniai 2007, Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.

Smulkių ir vidutinių įmonių verslo sąlygos 2008, Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.